

УДК 37.378.1;355/359.07

Юрій Приходько,

кандидат педагогічних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-8782-383X>

DOI: 10.33099/2617-1775/2022-01/179-196

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАНУ ТА ЯКОСТІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

В статті розглядається проблема трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. Показується актуальність дослідження даної проблеми, що зумовлена політикою держави з реформування сектору безпеки та оборони, освіти, зміцнення потужності Збройних Сил України в умовах війни Російської Федерації проти України. Визначаються світові сучасні особливості та тенденції розвитку цивільних і військових освітніх систем, суперечності, притаманні функціонуванню системи військової освіти, загрози розвитку системі військової освіти. Обґрунтовуються актуальні проблеми трансформації вищої військової освіти, підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах як важливих складових сектору безпеки і оборони держави та основні напрями їх вирішення.

Ключові слова: система вищої військової освіти; підготовка військових фахівців; трансформація; концептуальні засади; кадрова політика; зміст освіти; технологія; якість освіти; моніторинг.

Постановка проблеми. Стратегією національної безпеки України "Безпека людини – безпека країни" передбачено такий напрям як "розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки..." [2]. Напрямок надзвичайно важливий, комплексний і як ніколи, – актуальний для нашої держави. Людський капітал завжди був, є і назавжди залишиться головним чинником функціонування та продуктивного розвитку суспільства на всіх ієрархічних рівнях управління, в різних сферах діяльності. Розвиток та формування людського капіталу – пріоритетні завдання інституцій освіти та науки, де готуються кадри, здатні не тільки забезпечувати сталий поступальний розвиток держави, а й відтворювати їхній освітній і науковий потенціал більш високого рівня. Викладене в повній мірі стосується і військової освіти Місія системи військової освіти – забезпечення потужного, інноваційного розвитку сектору безпеки і оборони України через підготовку висококваліфікованих фахівців, продукування та поширення фундаментальних і прикладних знань, формування інтелектуального та духовного потенціалу військової сфери, готового до сучасних і майбутніх викликів.

Сучасна система військової освіти, як інтегрована інституція з розвитку кадрового потенціалу сфери безпеки і оборони держави, Збройних Сил (далі – ЗС) України, повинна *забезпечувати* підготовку, підвищення кваліфікації військових фахівців з високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, лідерських якостей, загальної та військово-професійної культури; *спроможних* до розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби; *здатних*: з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони держави, участі в миротворчих та антитерористичних операціях; керувати військами в бою та навчанням особового складу у мирний

час; створювати, експлуатувати й застосовувати найскладніші системи озброєння та військової техніки; супроводжувати і здійснювати фундаментальні та прикладні наукові дослідження; організовувати, проводити й контролювати дослідно-конструкторські роботи з випереджувального створення нових поколінь озброєнь, військової та спеціальної техніки.

В контексті викладеного трансформаційні процеси в системі військової освіти України на теперішній час мають бути спрямованими на врахування національного та кращого світового досвіду з підготовки військових фахівців, що має призвести до підвищення ефективності її діяльності, покращення якості підготовки офіцерських кадрів з вищою освітою.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми трансформаційних процесів у освіті знайшли ґрунтовне висвітлення в наукових публікаціях і монографіях вітчизняних і зарубіжних вчених – В. Андрущенко, С. Архангельського, Г. Балла, І. Бега, Г. Васяновича, В. Давидова, А. Долматова, І. Зязюна, Д. Кільдерова, С. Ніколаєнка, Г. Нойнера, А. Лігоцького, Г. Клімової, Ч. Купісевича, Т. Левченко, С. Максименка, А. Маслоу, Н. Ничкало, В. Оконя, О. Пехоти, С. Подмазіна, М. Пригодія, Л. Пуховської, В. Рибалки, К. Роджерса, В. Серікова, С. Сисоєвої, О. Скідіна, В. Сластеніна, І. Харламова, А. Хуторського та ін. До їх творчого доробку слід віднести дослідження теоретичних основ психології, педагогіки, дидактики, філософії освіти; сучасних освітніх концепцій; стану модернізації змісту, форм і методів навчання та виховання фахівців; якості освіти; гуманізації освіти; управління освітніми закладами інноваційного типу; професійно спрямовану підготовку фахівців з різних галузей знань; морально-психологічного забезпечення, підготовки та розвитку творчого потенціалу особистості; психології розвитку особистості, особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Дидактичні основи та проблеми підготовки офіцерських кадрів в системі військової освіти України висвітлено в наукових працях А. Вітченка, О. Діденка, І. Козубцова, М. Нещадима, Ю. Приходька, В. Рахманова, В. Стасюка, В. Телелима, О. Торічного, Ю. Черниха, В. Шемчука, В. Ягупова та ін. (концептуальні основи розвитку військової освіти; військова освіта як система та її трансформація; історичні аспекти становлення системи військової освіти, компаративна педагогіка; психолого-педагогічні основи підготовки військових фахівців; морально-психологічне забезпечення освітнього процесу; формування змісту навчання; інформатизація військової освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій; якість освіти та освітньої діяльності; розвиток матеріально-технічної бази; підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації; інноваційна діяльність; контроль-діагностичні процедури в освітньому процесі; моніторинг військової освіти як системи тощо).

Метою статті є обґрунтування актуальних проблем трансформації системи вищої військової освіти та основних напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність дослідження трансформаційних процесів в системі підготовки військових фахівців на теперішній час зумовлена такими чинниками:

– прийняттям протягом останніх років низки нормативно-правових актів з

безпекової, оборонної, освітньої політики держави, подальшого розвитку ЗС України [1; 2; 3; 7];

– міжнародними та внутрішніми воєнно-політичними факторами, війною Російської Федерації проти України, подальшим розвитком сектору безпеки та оборони, ЗС України;

– необхідністю вжиття дієвих заходів з підвищення рівня організаційно-мобілізаційних заходів щодо змісту, термінів підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах;

– реалізацією курсу на поглиблення партнерства з НАТО в питаннях підготовки офіцерських кадрів, проведення миротворчих, антитерористичних операцій, тренінгів, навчань, ведення збройної боротьби;

– необхідністю суттєвого покращення процесу відбору кандидатів на навчання, підготовки, підвищення кваліфікації та атестації персоналу системи військової освіти на всіх ієрархічних рівнях діяльності, управління, в першу чергу, – керівного складу, запровадження при цьому персональної відповідальності за виконання функціональних обов'язків і прийняті рішення;

– необхідністю коригування підготовки військових фахівців в напрямках ступневості, диференційованої фундаменталізації, професіоналізації, підвищення якості на основі компетентнісного підходу;

– зростанням значення формування та розвитку воєнних, інженерних, психолого-педагогічних наукових шкіл, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, професійної та мовної підготовки педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищенням рівня їх кваліфікації у комплексі із заходами ротації;

– потребою оптимізації структурних складових системи військової освіти та науки, замовлень на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (внутрішні та зовнішні виконавці) за критерієм оцінки ефективності – "витрати – продуктивний результат", їх фінансування та матеріально-технічного забезпечення, посилення контрольних функцій.

Процес і результат реагування на зазначені чинники має *враховувати*: 1) світові сучасні особливості розвитку цивільних і військових освітніх систем; 2) суперечності, притаманні функціонуванню системи військової освіти; 3) загрози розвитку системі військової освіти; 4) національний і кращий світовий досвід з підготовки офіцерських кадрів, в першу чергу, – досвід військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО та *передбачати*: 1) значні інноваційні перетворення в системі військової освіти, науки, організації підготовки військових фахівців усіх ступенів вищої освіти відповідно до офіційно прийнятих поглядів на цілі, завдання, структуру, зміст, технології і розвиток освіти у руслі єдиної державної політики, вимог нормативно-правових документів з реформування та розвитку сектору безпеки та оборони держави; 2) адекватне кадрове, інформаційне, кібербезпекове, фінансове та всебічне матеріально-технічне забезпечення.

Світові сучасні особливості та тенденції розвитку цивільних і військових освітніх систем:

– розуміння діяльності освітніх систем із підготовки фахівців як важливої

інтелектуальної, інвестиційної складової соціально-економічного, гуманітарного та оборонного розвитку держав;

– ідентифікація освіти із системою безперервного накопичення знань, досвіду, зростаючим продукуванням нових знань і технологій;

– інтеграція освіти з фундаментальними, міждисциплінарними та прикладними дослідженнями, реальною соціально-економічною, гуманітарною оборонною діяльністю;

– зростання нових напрямів і спеціальностей підготовки фахівців;

– інформатизація, технологізація, фундаменталізація, роботизація, спеціалізація;

– глобалізаційне падіння якості освіти та відсутність універсального інструментарію її оцінки;

– спрямованість на всебічну підтримку та наукову обґрунтованість досліджень щодо розроблення та впровадження програм інтегрованого освітнього моніторингу як засобу ефективного управління видами освітньої діяльності.

Суперечності, притаманні функціонуванню системи військової освіти, доцільно розглядати в двох аспектах впливу: зовнішньому та внутрішньому, що дозволяє чітко визначити сферу повноважень, оцінити ефективність дій і відповідальність в системі підготовки військових фахівців [6].

Суперечності зовнішнього впливу – між:

– поглядами на кадрову політику в сфері військової освіти та потребами щодо підвищення її ефективності;

– діючими концептуальними поглядами на розвиток військової освіти та сучасними тенденціями, притаманними функціонуванню світових цивільних і військових освітніх систем;

– сучасним станом управління системою військової освіти, заходами та результатами контрольнo-коригувальних дій і науковими поглядами на складові та сутність процесу управління;

– існуючою мережею вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (далі – ВВНЗ), навчальних центрів і системним підходом до формування державного замовлення на підготовку військових фахівців для ЗС України відповідно до Національної рамки кваліфікацій [4] і посадових призначень (ступені вищої освіти, оптимізація переліку спеціальностей (спеціалізацій), диверсифікація джерел поповнення тощо);

– нормативними засадами інтеграції військової освіти з цивільною освітою та вимогами щодо якості теоретичної і практичної підготовки військових фахівців з вищою освітою;

– передбаченим фінансовим, матеріально-технічним, інформаційним забезпеченням, оснащенням ВВНЗ, навчальних центрів озброєнням, військовою технікою, тренажерами, засобами імітаційного моделювання, інтегрованими навчальними комплексами та сучасними вимогами й потребами щодо їх відповідності нормативним документам з підготовки офіцерських кадрів, спроможних виконувати поставлені завдання в динамічних умовах

застосування сучасних видів і систем озброєння.

Суперечності зовнішнього впливу в системі підготовки військових фахівців є домінуючими, багато в чому визначальними, тому вкрай негативно впливають на протиріччя внутрішнього впливу, суттєво їх загострюючи та поглиблюючи.

Суперечності внутрішнього впливу пов'язані з управлінськими та процесуальними чинниками функціонування ВВНЗ. Вони в цілому відбивають стан неповної відповідності складових процесу підготовки військових фахівців щодо виконання ними військових освітніх стандартів та якісного засвоєння освітньо-професійних програм.

Основними причинами суперечностей внутрішнього впливу є такі:

– недостатній рівень вимогливості щодо: організації військово-освітнього процесу, його інформаційного, науково-методичного, матеріального-технічного забезпечення, виховної роботи, повсякденної діяльності структурних підрозділів ВВНЗ; стану території, навчальних корпусів, аудиторій, містечок, спортивних споруд, музеїв, їдалень тощо;

– зниження мотивації і активності постійного та змінного складу на всіх рівнях навчальної, методичної, наукової, повсякденної діяльності, недостатнє вжиття заходів щодо надання цьому процесу позитивної, інноваційної спрямованості;

– відсутність системних засад у проектуванні та реалізації компетентнісної моделі військового фахівця за обраною спеціальністю (спеціалізацією), особливо її військово-професійної складової;

– спрямованість змісту оперативного-тактичних, тактичних, військово-технічних, загальноінженерних навчальних дисциплін на відносно застарілі зразки озброєння, військової техніки, на принципи їх побудови, умови експлуатації, бойового застосування, що не відповідають сучасному стану військово-технічної науки та практики, організації ведення збройної боротьби;

– низька ефективність застосовуваних технологій навчання, їх невідповідність вимогам формування та розвитку у військових фахівців компетентностей, системних знань, умінь, навичок;

– невизначеність з підходами щодо теоретичної та практичної підготовки військових фахівців за часом, формами та методами організації, місцем проведення, інформаційним і матеріально-технічним забезпеченням;

– низька об'єктивність оцінки педагогічними працівниками рівня знань, умінь, навичок курсантів (слухачів); нераціональність обраних при цьому методик та інструментарію;

– зниження в діяльності науково-педагогічних працівників рівня інноваційної, навчально-методичної, наукової роботи; якості викладання навчальних дисциплін, розроблення та вдосконалення дидактичного забезпечення освітнього процесу; вимогливості в процесі навчання; професійного зростання; наполегливості в підготовці науково-педагогічних працівників через ад'юнктуру та докторантуру.

З огляду на викладене, ряд суперечностей внутрішнього впливу не потребують додаткових фінансових чи інших ресурсів і в цілому могли б бути

усунені (або не допущені) засобами ефективного управління, сумлінністю виконання посадових обов'язків, активністю та спрямованістю різних категорій персоналу на досягнення в роботі позитивних результатів.

Загрози розвитку системі військової освіти:

– відсутність дієвого контролю з боку цивільних органів державного управління, інспекційних військових управлінських та фінансових органів за діяльністю системи військової освіти, її структурних складових, а за результатами контролю – вжиття адекватних службових, правових чи заохочувальних заходів;

– низька ефективність управлінської діяльності та кадрової політики, критичність рівня компетентного персоналу лідерського спрямування з високими ціннісними, моральними та вольовими якостями (особливо – керівного) в колективах різного функціонального призначення, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективних дій щодо сталого поступального розвитку військової освіти;

– необґрунтованість обрання напрямів і шляхів розвитку військової освіти, зведення трансформаційних процесів до імітації діяльності, антуражності;

– демографічні показники, невідповідність рівня підготовки певної частини кандидатів на навчання вимогам, необхідним для успішного засвоєння освітньо-професійних програм;

– недоліки розроблення стандартів вищої військової освіти, освітньо-професійних програм, зорієнтованих на компетентнісний підхід, на підготовку фахівців відповідно до посадових призначень, узгоджених із новою структурою ступенів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;

– недостатня відповідність змісту підготовки фахівців вимогам інформатизації військової сфери, технологіям ведення сучасних видів збройної боротьби, кібербезпеки;

– консервативність поглядів щодо змін в організації освітньої діяльності на основі застосування інновацій, штучних інтелектуальних систем, інтеграції традиційних педагогічних та новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, створення нового покоління підручників, навчальних посібників, дидактичних матеріалів;

– застарілість озброєння та військової техніки;

– низький рівень залученості учасників освітнього процесу до наукової та інноваційної діяльності;

– занепад (втрата) воєнних, інженерних, психолого-педагогічних наукових шкіл,

– відсутність об'єктивної, валідної, надійної індикації якості освіти;

– недостатність ресурсного забезпечення практичної підготовки випускників;

– толерування недоброчесних академічних практик, різновидів лобізму, корупції та неправомірної вигоди як її складової;

– наявність неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів;

– недостатність фінансування, матеріально-технічного забезпечення.

Від ступеню врахування особливостей і тенденції розвитку національної військової освітньої системи, розв'язання суперечностей, оцінки та запобігання загроз залежить її стійкість, сталий поступальний розвиток. Продуктивним результатом цього багатовимірного процесу має стати якісна підготовка у ВВНЗ офіцерських кадрів усіх ступенів вищої освіти та рівнів військового управління для сектору безпеки і оборони. Адже якість підготовки фахівців *визначає* рівень обороноздатності держави, бойової готовності та боєздатності ЗС України, розвиток військової науки і техніки, озброєння та їх застосування, спроможність з високим ступенем ефективності виконувати завдання, які постають перед фахівцями у спільних навчаннях з підрозділами збройних сил країн-членів НАТО, у миротворчих операціях з підтримання миру; *сприяє* формуванню важливості й престижності військової служби, становленню військової еліти, загальної культури військового середовища та визначає їх позитивний вплив на суспільство і статус військовослужбовців у суспільстві, утвердженню авторитету нашої держави та її ЗС на міжнародній арені; *набуває* все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності військової освіти нашої держави серед інших країн, де готуються офіцерські кадри.

ЗС України за чисельністю перші серед країн Європейського Союзу, треті – серед країн-членів НАТО. Подальше вдосконалення національної системи військової освіти має відбуватися з урахуванням позитивного досвіду функціонування військових освітніх систем провідних країн-членів НАТО, які мають надзвичайно розгалужені, диверсифіковані та чисельні мережі військових закладів, навчальних центрів з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців усіх ступенів освіти, рівнів військового управління.

З урахуванням викладеного вище розглянемо актуальні проблеми трансформації стану, якості вищої військової освіти, як важливої складової сектору безпеки і оборони держави, та основні напрями їх вирішення.

1. *Кадрова політика та кадрова діяльність у сфері військової освіти і науки.* Кадрова політика – система поглядів на підготовку персоналу, в основу якої покладаються цілі, закономірності, загальні принципи, єдині напрями. Кадрова діяльність – процес і результат реалізації кадрової політики на основі відповідної технології (прикладні принципи, організаційні форми, методи, діагностичні процедури тощо). Кадрова політика та кадрова діяльність, залежно від ієрархічних рівнів, здійснюється одними або різними суб'єктами управління, кожному з яких притаманні свої компетентності, особливості, суперечності. Спрямованість дій і взаємодії зазначених суб'єктів управління у поєднанні із суперечностями, характерними для кожного з них, по-перше, реалізують кадровий процес, по-друге, не дають однозначної відповіді щодо його якості, по-третє, знеособлюють ступінь відповідальності чи успішності суб'єктів управління та підпорядкованих структур. Продуктом кадрової політики та кадрової діяльності, здійснюваних на наукових, ціннісних засадах, має бути ефективне функціонування відповідних органів і структурних підрозділів системи військової освіти. Чи досягнуто в зазначеній царині на теперішній час суттєвих досягнень? Питання скоріше проблемне.

Основні напрями та шляхи трансформації кадрової політики та кадрової діяльності у сфері військової освіти і науки:

– подолання замкненого циклу корпоративного функціонування системи військової освіти і науки шляхом посилення цивільного контролю за її діяльністю, забезпеченням фінансовими та матеріально-технічними ресурсами;

– запровадження дієвої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу кадрових органів;

– активізація змін в освітній, науковій кадровій політиці та кадровій діяльності на всіх ієрархічних рівнях управління та функціонування військової освіти;

– підвищення дієвості системи конкурсного відбору, підготовки, підвищення кваліфікації керівних кадрів, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; функціонування зазначеної системи має відповідати таким якостям кандидатів і вимогам: досконалість знань предмету, проблем і перспектив розвитку за сферою діяльності; управлінські, комунікативні навички, когнітивна гнучкість, методична майстерність; наполегливість в реалізації поставленої мети; системність, критичність, креативність мислення; інноваційна компетентність; лідерська, волева спрямованість; почуття відповідальності;

– періодична атестація керівних управлінських, наукових кадрів незалежними зовнішніми експертними комісіями;

– призначення на посади фахівців з науковими ступенями у відповідності з напрямками, спеціальностями здобуття ними цих ступенів (у разі невідповідності – залишати без передбачених процентних надбавок);

– посилення контрольних функцій у діяльності органів управління всіх рівнів щодо відповідальності підпорядкованих посадових осіб за належне виконання функціональних обов'язків і за наслідки з прийняття необґрунтованих рішень;

– надання закладам вищої освіти всіх форм власності права присудження наукових ступенів, присвоєння вчених звань з видачею дипломів відповідних закладів; ліквідація державних структур, що регулюють зазначені процеси, чим значною мірою будуть зняті питання щодо корупції, лобізму, так званої мобільності "науковців" та їх утримання за рахунок державних коштів.

2. Розроблення проекту фундаментальних та прикладних концептуальних засад функціонування системи військової освіти відповідно до сучасних нормативно-правових актів з безпекової та оборонної політики держави, стратегії розвитку освіти, новітніх досягнень психолого-педагогічної науки, запровадження кращого досвіду підготовки офіцерських кадрів у військових навчальних закладах провідних країн-членів НАТО. Залучення до цієї роботи провідних науковців системи військової освіти, кваліфікованих незалежних експертів з наступною дискусійною апробацією на конференціях, круглих столах тощо. Подальші процедури:

– затвердження розробленого проекту концептуальних засад встановленим порядком;

– розроблення плану дій щодо реалізації концептуальних засад з

визначенням конкретних термінів і виконавців;

– активна діяльність органів управління, персоналу ВВНЗ з реалізації плану дій;

– систематичний етапний контроль виконання плану дій і адекватне реагування за його результатами.

3. Відбір кандидатів на навчання у ВВНЗ. Комплектування ВВНЗ кандидатами на навчання зі стійкою мотивацією, достатнім ступенем психологічної, фізичної і загальноосвітньої підготовленості, спроможних успішно оволодіти професією офіцера за обраними спеціальностями – актуальна, комплексна проблема з елементами критичності, від вирішення якої значною мірою залежить якість підготовки майбутніх випускників. Зазначена проблема містить, на нашу думку такі складові: 1) мотивація кандидатів, сформована на основі їх особистісних якостей та передбачуваних соціальних гарантій; 2) підготовленість кандидатів; 3) заходи з організаційного та інформаційного забезпечення відбору кандидатів; 4) діяльність ВВНЗ з проведення вступних випробувань і подальшого навчання. Усі наведені складові на сучасному етапі не представляються втішними.

Конкурсні показники вступників до ВВНЗ на одне місце не є достатніми для відбору найбільш підготовленої частини молоді. За таких обставин якість та елітарність підготовки висококваліфікованих військових фахівців для ЗС України є проблемною. Однією з визначальних причин такого стану є незадоволення соціальними гарантіями проходження служби офіцерським складом і після її закінчення (грошове забезпечення, житлова проблема, пенсійне забезпечення тощо). Для порівняння, конкурс кандидатів до військової академії сухопутних військ США (Вест-Пойнт) складає більше 10 кандидатів з наступним відрахуванням до 30 % з них в процесі навчання. Досвід країн, де опікуються проблемами обороноздатності, наведені фактори вирішуються таким чином: пристойного грошового забезпечення; гарантування пакету соціального захисту після закінчення служби; надання службового житла тощо, а далі – в залежності від вислуги років і державного законодавства – виділення постійного житла або компенсації у грошовому еквіваленті; отримання вищої цивільної освіти у разі такої потреби тощо.

Друга складова витікає з першої і пов'язана з підготовленістю кандидатів. Адже низькі конкурсні показники обмежують можливості якісного відбору кандидатів на навчання.

Організаційне та інформаційне забезпечення відбору кандидатів на навчання залежить від неперервної, спланованої, цілеспрямованої і злагодженої роботи різних структур, що мають до цього як безпосереднє, так і опосередковане відношення, як до відповідального державного завдання: органи управління військовою освітою та гуманітарною сферою, військкомати, ВВНЗ, командири військових частин, Товариство сприяння обороні України, ліцеї військового підпорядкування, ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою, загальноосвітні середні та професійно-технічні навчальні заклади, ветерани ЗС України, учасники АТО, ООС, бойових дій, преса, телебачення, радіо тощо.

Що ж до діяльності ВВНЗ, то є необхідність покращення інформаційної роботи із залучення кандидатів на навчання, їх професійно-психологічного обстеження, забезпечення передбаченого стандартами вищої військової освіти рівня теоретичної і практичної підготовки майбутніх фахівців.

4. *Реалізація системного підходу до таких важливих завдань в структурі безпеки, оборони держави та її ЗС, як:* 1) визначення спеціальностей (особливо – спеціалізацій), за якими необхідно готувати військових фахівців; 2) формування державного замовлення на їх підготовку; 3) визначення мережі ВВНЗ, навчальних центрів. На теперішній час кожне з наведених вище завдань виконується в автономному режимі різними органами управління, що апріорі не може призвести до належної оптимальності як кожного з них, так і їх сукупності в цілому. Системоутворюючим чинником при цьому є цільова установка – задоволення потреб ЗС України у висококваліфікованих військових фахівцях усіх ступенів освіти, рівнів військового управління з такими оптимізованими спільними діями та складовими: воєнно-економічне обґрунтування; перелік спеціальностей (спеціалізацій) військових фахівців відповідно до посадових призначень у ЗС України; державне замовлення на їх підготовку; мережа ВВНЗ, навчальних центрів; фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Перелік спеціальностей (спеціалізацій) відповідно до потреб ЗС України в сукупності з воєнно-економічними розрахунками – провідна складова зазначеної вище тріади завдань – є основою визначення державного замовлення на підготовку військових фахівців, мережі ВВНЗ, навчальних центрів і тому в кінцевому рахунку – суттєвим важелем оптимізації чисельності та бюджету системи військової освіти.

Важливою воєнно-економічною характеристикою державного замовлення є його категоризація, тобто замовлення на підготовку офіцерських кадрів зі ступенями вищої освіти "бакалавр", "магістр" та співвідношення між ними. Знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність зазначених фахівців визначені Національною рамкою кваліфікацій, затвердженою Кабінетом Міністрів України. У відповідності з викладеним підхід замовників до формування державного замовлення на підготовку військових фахівців переважно зі ступенем вищої освіти "магістр" не витримує критики, як з точки зору їх призначення у військах, так і тим більше – з економічної. Наприклад, кількість випускників зі ступенем вищої освіти "магістр" у цивільних закладах провідних країн світу складає 5-7 %. У США три провідні академії за видами збройних сил готують офіцерські кадри виключно зі ступенем вищої освіти "бакалавр". У збройних силах ФРН і Великої Британії на первинні офіцерські посади готують фахівців взагалі за програмами, що не передбачають отримання вищої освіти.

5. *Оптимізація організаційно-штатних структур і діяльності ВВНЗ, підпорядкованих їм підрозділів, наукових установ з дослідження проблем розвитку ЗС України, системи військової освіти і науки з метою:*

- приведення їх у відповідність з нагальними функціональними потребами теорії та практики військ;
- комплектування досвідченим, кваліфікованим персоналом.

– орієнтації системи замовлень на виконання оборонних, науково-технічних, науково-методичних досліджень, звітів на незалежну кваліфіковану зовнішню експертизу, на кінцевий продуктивний результат, співвіднесений до витрат, і критичність;

– виключення періодичних повторів і маніпуляцій з тематикою виконання науково-дослідних робіт зовнішніми та відомчими структурами;

– запобігання академічної недоброчесності, лобізму та корупції;

– застосування дієвого контролю та відповідальності керівників за оцінку наукової діяльності кожного з науковців.

6. Формування й визначення вимог до фахівців, змісту їх підготовки має розглядатись, виходячи з наступного:

– підготовка військових фахівців є загальнодержавною справою – важливою та відповідальною щодо обороноздатності держави, забезпечення її територіальної цілісності, національних інтересів;

– ВВНЗ повинні готувати фахівців, у першу чергу, в інтересах ЗС України, інших силових відомств: зорієнтованість стандартів вищої освіти на такі питання: відповідність спеціальностям (спеціалізаціям), кваліфікаціям; військово-професійна спрямованість; компетентнісний підхід; узгодженість з кваліфікаційними рівнями вищої освіти Національної рамки кваліфікацій;

– формування структури та змісту підготовки військових фахівців повинно спрямовуватись на розвиток професійної свідомості, відповідати принципам достатності, системності формування компетенцій, сферам їх діяльності за посадовим призначенням, в тому числі – в сумісних діях з підрозділами та частинами збройних сил країн-членів НАТО.

7. Перегляд організаційних, процесуальних засад і термінів підготовки військових фахівців, змісту теоретичної та практичної складових освітньо-професійних програм, програм навчальних дисциплін, що зумовлюється такими чинниками:

– інтелектуалізацією, інформатизацією, комп'ютеризацією та автоматизацією воєнної сфери;

– зміною поглядів на ведення сучасних бою та операції, на бойове застосування озброєння та військової техніки;

– можливостями динамічного моделювання будь-яких процесів, дій, ситуацій на основі здобуття потрібної для цього інформації сучасними засобами спостереження, зв'язку та розвідки;

– модульною побудовою сучасного озброєння, військової техніки та особливостями їх функціонування, бойового застосування, експлуатації й обслуговування;

– необхідністю уточнення освітньо-професійних програм у відповідності з виникаючими потребами щодо коригування вимог до підготовки фахівців;

– потребою розроблення теоретико-методологічних основ із забезпечення якості освіти як системної і технологічної категорії; створення та розвитку системи мотивуючих чинників в освітній і науковій діяльності для педагогічних, науково-педагогічних працівників, для тих, хто навчається; активізації здійснення в освітньому процесі діагностично-контрольних і

моніторингових процедур;

– актуальністю переходу від інформаційно-знаннєвої моделі підготовки фахівців до компетентнісної: застосування особистісно орієнтованих технологій навчання, формування та розвиток лідерських якостей; запровадженням інформаційних, інноваційних, кібербезпекових технологій і новітніх засобів навчання, елементів штучного інтелекту, інтегрованих навчальних середовищ; всебічне забезпечення військово-освітнього процесу матеріально-технічними та фінансовими ресурсами;

8. *Запровадження підготовки військових фахівців з вищою освітою з фундаментальних, військово-технічних знань за спеціальностями (спеціалізаціями) дослідницької, конструкторської діяльності* з акцентом на перспективні наукові технології з розроблення нових зразків озброєння та військової техніки. На теперішній час практично всі фахівці у ВВНЗ готуються в основному на базі застарілих та модернізованих зразків озброєння та військової техніки. Як тимчасовий вихід, – з цим можна погодитись. Щодо перспективи – це шлях в нікуди, адже збройні сили провідних країн світу засвоюють озброєння та військову техніку 4-5 поколінь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, кібербезпекових, біологічних технологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів. Пройде небагато часу і ЗС України сягнуть такого стану, але до цього треба готуватись заздалегідь. Саме тому проблема підготовки зазначених вище фахівців у ВВНЗ видів ЗС України, родів військ, спеціальних військ потребує нагального вирішення, а саме: формування переліку спеціальностей (спеціалізацій); розроблення військових освітніх стандартів, освітньо-професійних програм, програм навчальних дисциплін; розроблення всебічного наукового, інформаційного, технологічного, навчально-методичного забезпечення; створення матеріально-технічної бази.

9. *Посилення інноваційної науково-методичної, наукової, науково-технічної діяльності в закладах вищої військової освіти.* Інноваційна політика та інноваційна діяльність є дієвими інструментами удосконалення та підвищення ефективності системи підготовки військових фахівців, визначальними чинниками її поступально зростаючого розвитку і, водночас мають сприяти розкриттю інтелектуального, інноваційного потенціалу ВВНЗ, створенню інноваційно активної діяльності учасників освітнього процесу щодо ідей, продуктів, змісту освіти, технологій, засобів навчання, форм і методів організації управління в освітній сфері.

До найважливіших напрямів продукування інновацій у сфері військової освіти на сучасному етапі можна віднести такі: концептуальні засади військової освіти (місія, мета, закономірності, принципи, основні напрями та шляхи реалізації); організаційне та інформаційне забезпечення відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ; підготовка та підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних працівників; оптимізація інтеграційних процесів військової освіти з цивільною освітою; дидактичні основи підготовки військових фахівців; оновлення змісту навчання, підвищення якості освітніх стандартів; військово-

професійна спрямованість підготовки фахівців; інтеграція освітнього процесу ВВНЗ з наукою, з бойовою та повсякденною діяльністю військ (сил); підвищення якості освітньої діяльності та підготовки фахівців, особистісна орієнтованість навчання; запровадження нових педагогічних технологій в освітній процес; формування ефективної системи мотивації і стимулювання діяльності педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, курсантів, слухачів; удосконалення нормативно-правової бази військової освіти, що забезпечувала б її ефективне функціонування, реалізацію основних прав та обов'язків суб'єктів освітнього процесу; формування позитивного морально-психологічного стану у навчальних колективах і підрозділах; удосконалення системи управління військовою освітою.

10. *Запровадження системи моніторингу стану та якості вищої військової освіти* на засадах, що притаманні військовим освітнім системам країн-членів НАТО, як засобу оцінки відповідності управлінської та повсякденної діяльності ВВНЗ з підготовки військових фахівців, по-перше, цілям і завданням державної політики у сфері безпеки і оборони, освіти, по-друге, наскільки управлінські рішення сприяють продуктивному розвитку вищої військової освіти та адекватні результатам і рекомендаціям моніторингових досліджень. Пропонується створення системи моніторингу вищої військової освіти на базі одного з провідних ВВНЗ (рис. 1). Основою системи є інтегральний центр моніторингу вищої військової освіти, який здійснює свою діяльність у тісній координації з Міністерством освіти і науки України (МОН України), Національним агенством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), Міністерством оборони України (МО України) через Департамент військової освіти та науки, Генеральним штабом Збройних Сил України (ГШ ЗСУ), ВВНЗ.

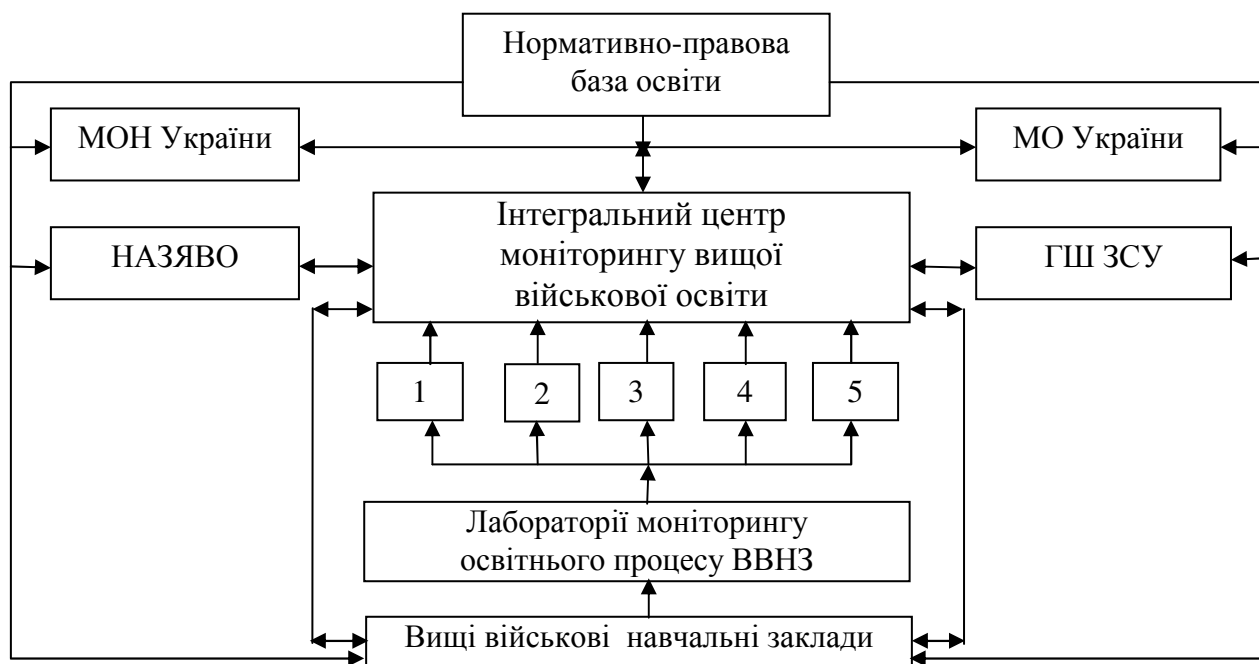

Рис. 1. Структурна схема системи моніторингу вищої військової освіти

Прийняті скорочення: відділи: 1 – розробки узагальненого інструментарію; 2 – формування узагальненої бази даних; 3 – аналізу даних, діагностики розвитку вищої військової освіти, розробки пропозицій щодо покращення якості вищої військової освіти; 4 – супроводу прийнятих рішень, методичних рекомендацій, оптимізації моніторингової діяльності; 5 – координації моніторингової діяльності з органами управління освітою, вищими військовими навчальними закладами, прогнозування розвитку системи вищої військової освіти.

Реалізація системи моніторингу вищої військової освіти дозволить динамічно координувати діяльність ВВНЗ з наступних питань:

- якості підготовки фахівців, якості освітньої діяльності;
- проектування освітніх стандартів, освітньо-професійних програм;
- інформатизації освітнього процесу;
- впровадження інформаційно-комунікативних технологій;
- розроблення та застосування інструментарію контролю навчальної діяльності майбутніх фахівців;
- тематики виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт;
- інноваційної діяльності;
- підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників;
- розвитку матеріально-технічної бази.

Створення центру моніторингу вищої військової освіти (далі – Центр) пропонується послідовністю таких дій:

1. Формування творчого колективу з-поміж фахівців, які мають досвід дослідження проблем вищої військової освіти.

2. Розробка нормативно-правової бази функціонування Центру (основні функції, завдання, принципи організації, основні напрямки діяльності, структура та організація роботи, ресурсне та інформаційне забезпечення тощо).

3. Розробка науково-методичного забезпечення діяльності Центру:

– узагальнення концептуальних засад розвитку системи вищої військової освіти, тенденцій, напрямів та шляхів її подальшого вдосконалення з урахуванням національного та світового досвіду функціонування освітніх систем;

– визначення загроз, протиріч, ризиків розвитку вищої військової освіти, джерел їх виникнення, ступеня впливу;

– визначення складу об'єктів (суб'єктів) моніторингу, що відображають наведені загрози, протиріччя, ризики, здійснення аналізу можливостей різних рівнів управлінського впливу на ці об'єкти (суб'єкти);

– формування переліку необхідних індикативних показників, що характеризують ефективність діяльності системи вищої військової освіти (освітня та виховна діяльність; зміст, технології навчання; науковий, педагогічний склад; матеріально-технічна база; фінансове, матеріально-технічне забезпечення; інноваційна, науково-педагогічна діяльність; супровід

службової діяльності випускників тощо);

– розробка інструментарію і методики діагностування стану системи вищої військової освіти та прогнозування її розвитку.

4. Формування бази даних, механізмів її отримання, збереження та постійного поповнення.

5. Наукова, аналітична обробка результатів моніторингу системи вищої військової освіти та їх доведення в цілому або частково, що стосуються окремих складових системи вищої військової освіти; підготовка пропозицій щодо усунення виявлених недоліків.

6. Розробка механізмів координації моніторингової діяльності з центральними та відомчими органами управління освітою, ВВНЗ.

7. Супровід прийнятих управлінських рішень, аналіз їх впливу на підвищення ефективності діяльності системи вищої військової освіти; розробка та застосування коригуючих дій.

8. Прогнозування розвитку системи вищої військової освіти на найближчу та віддалену перспективу.

Створення системи моніторингу вищої військової освіти повинно сприяти: координації моніторингової діяльності ВВНЗ з органами управління освітою, оптимізації їх повсякденної та перспективної діяльності; оновлення освітніх стандартів; впровадження системного, компетентісно орієнтованого підходу до формування змісту освіти; розроблення системи розвитку ключових компетенцій у майбутніх фахівців, впровадження дієвого контролю за їх набуттям; підвищенню рівня індивідуальної, диференційованої роботи з різними категоріями суб'єктів навчання; проектування та використання інноваційних, особистісно орієнтованих технологій у підготовці офіцерських кадрів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Трансформація вищої військової освіти, як системи, має відбуватися на засадах теорії та методології трансформації систем [5], *спрямовуватись* на реалізацію вимог основоположних нормативно-правових документів з безпекової та оборонної політики держави, освіти в умовах війни Російської Федерації проти України, *враховувати*: світові сучасні особливості та тенденції розвитку вищої цивільної та військової освіти; суперечності, загрози, притаманні функціонуванню військової освіти; національний і кращий світовий досвід з підготовки офіцерських кадрів.

Розглянуті актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти, основні напрями їх вирішення в сучасних умовах потребують досвідченого, компетентного, вольового персоналу за відповідними секторами діяльності, здатного вирішити низку складних, комплексних нормативно-правових, управлінських, структурно-організаційних, психолого-педагогічних, теоретико-методологічних, фінансово-економічних, матеріально-технічних задач, які мають реалізовуватися на принципах цілеспрямованості, системності, динамічності, адаптивності, еволюційності та поліфункціональності, що сприятиме зростанню якості військово-професійного, духовно-морального потенціалу офіцерських кадрів, подальшому динамічному

розвитку військової освіти, підвищенню її престижності в суспільстві, вагомому внеску в боєздатність і боєготовність ЗС України. Перспективні напрями подальших досліджень: оцінка ефективності напрямів реалізації актуальних проблем трансформації стану та якості системи вищої військової освіти, воєнно-економічні розрахунки та обґрунтування; аналіз діяльності випускників ВВНЗ у військах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку": Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної України. 2018, № 31. Ст.241 (Із змінами, внесеними згідно із Законами України 2020-2021 рр.).
2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>
3. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.
4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 509 від 12.06.2019, № 519 від 25.06.2020).
5. Приходько Ю.І. Основи теорії трансформації систем. // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія "Філософія". 2018. № 1(3). С. 21–27.
6. Приходько Ю.І. Підготовка військових фахівців: системний підхід // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія": Зб. наук. пр. Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. Випуск 1 (5). С. 34–37.
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf.

REFERENCES

1. Pro nacionalnu bezpeku Ukrayiny [On National Security of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII / Vidomosti Verhovnoyi Rady (VVR), 31 (Iz zminamy, vnesenymy` zgidno iz Zakonamy Ukrayiny 2020-2021 rr.). (in Ukrainian).
2. Pro Strategiyu nacionalnoyi bezpeky Ukrayiny: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 14 veresnya 2020 roku № 392/2020. URL: – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.
3. Pro Strategiyu voiennoi bezpeky Ukrainy [On the Strategy of Military Security of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (in Ukrainian).
4. Pro zatverdzhennya Nacionalnoyi ramky kvalifikacij [On approval of the National Qualifications Framework]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23 ly`stopada 2011 roku № 1341 (Iz zminamy, vnesenymy zgidno z Postanovamy KM № 509 vid 12.06.2019 r., № 519 vid 25.06.2020 r.) (in Ukrainian).
5. Prykhod'ko, Yu.I. Osnovy teoriiy transformaciyi system [Fundamentals of systems transformation theory] . // Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu im. T. Shevchenka. Seriya "Filosofiya". 2018. № 1(3). S. 21–27 (in Ukrainian).
6. Prykhod'ko, Yu.I. Pidgotovka vijskovyi faxivciv: systemnyi pidhid [Training of military specialists: a systematic approach] // Naukovyi visnyk Mukachivskogo derzhavnogo universytetu. Seriya "Pedagogika ta psyhologiya": Zb. nauk. pr. Mukachevo: Vyd-vo MDU, 2017. Vypusk 1 (5). S. 34–37 (in Ukrainian).
7. Strategiya rozvytku vyishhoyi osvity v Ukrayini na 2021-2031 roky`. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for the years 2021-2031]. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf.

РЕЗЮМЕ

Юрій Приходько,

кандидат педагогических наук, доцент

Актуальные проблемы трансформации состояния и качества системы высшего военного образования

В статье рассматривается проблема трансформации состояния и качества высшего военного образования. Показывается актуальность исследования данной проблемы, что обусловлено политикой государства по реформированию сектора безопасности и обороны, образования, укрепления обороноспособности Вооруженных Сил Украины в условиях войны Российской Федерации против Украины. Определяются мировые современные особенности и тенденции развития гражданских и военных образовательных систем, противоречия, характерные для функционирования системы военного образования, угрозы развитию системы военного образования. Обосновываются актуальные проблемы трансформации высшего военного образования, подготовки военных специалистов в высших военных учебных заведениях как важных составляющих сектора безопасности и обороны государства и основные направления их решения.

Ключевые слова: система высшего военного образования; подготовка военных специалистов; трансформация; концептуальные основы; кадровая политика; содержание образования; технология; качество образования; мониторинг.

SUMMARY

Yuri Pryhod'ko,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
Global Union of Scientists for Peace**Actual problems of transformation of the state and quality of the higher military education system**

Introduction. *Recently, a number of important normative and legal documents on security and defense policy have been adopted in Ukraine, and the course of the state on European integration and rapprochement with NATO military structures has been defined. In the context of the above, the transformational processes in the system of military education of Ukraine at the present time have to be directed at considering the best world experience on the didactic basis of military specialists training.*

Purpose of the article. *The purpose of the article is to substantiate the urgent problems of the transformation of the system of higher military education and the main directions for their solution.*

Methods. *The results of the study were obtained by applying the following methods: analysis, synthesis, deduction, induction in determining mrt modern features, tendencies of development of educational systems, contradictions, threats in functioning of military education system; system method - in substantiation of actual problems of transformation of higher military education, training military specialists; modeling - in developing a system of monitoring of higher military education.*

Results. *The problem of transformation of the state and quality of higher military education is considered. The relevance of the study of this problem is shown, the world modern features and trends, contradictions in the development of educational systems are determined. Substantiated: actual problems of transformation of higher military education, training of specialists in higher military educational institutions; the main directions of their solution.*

Originality. *For the first time, the main trends, contradictions and threats in the development of higher military education are identified, its actual problems and practical directions for their solution are substantiated.*

Conclusion. *Transformation processes in the system of training of military specialists with higher education at the present time should be aimed at implementation of the requirements of the basic legal documents on the security and defense policy of the state, at introduction of the didactic basis in the system of officers training, inherent in the military educational systems of the leading NATO countries.*

Perspective directions for further research: assessment of the effectiveness of implemented didactic innovations; military-economic calculations and substantiation; analysis of the activity of the graduates of Military Higher Educational Institutions in the troops.

Key words: *system of higher military education; training of military specialists; transformation; conceptual foundations; personnel policy; content of education; technology; the quality of education; monitoring.*